

Олена І. Пальчук

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ

У статті розглянуто проблеми формування державою ефективної системи відносин між учасниками інноваційної діяльності. Визначено роль інноваційної діяльності в соціально-економічному розвитку країни, окреслено теоретичні підходи до реалізації державної інноваційної діяльності, а також концептуальні основи системних перетворень, спрямованих на розвиток та реалізацію інноваційної політики.

Ключові слова: інновації; інноваційна політика; інноваційний розвиток; економіка знань.

Табл. 1. Літ. 17.

Елена И. Пальчук

РОЛЬ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В ЭКОНОМИКЕ ЗНАНИЙ

В статье рассмотрены проблемы формирования государством эффективной системы взаимоотношений между участниками инновационной деятельности. Определена роль инновационной деятельности в социально-экономическом развитии страны, а также теоретические подходы к реализации государственной инновационной деятельности, определены концептуальные основы системных превращений, направленных на развитие и реализацию инновационной политики.

Ключевые слова: инновации; инновационная политика; инновационное развитие; экономика знаний.

Olena I. Palchuk¹

THE ROLE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN THE IMPLEMENTATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY UNDER KNOWLEDGE ECONOMY

The article considers the problems of efficient state system formation setting the relations between innovative activity subjects. The author describes the role of innovative activities in the context of socioeconomic development of the country, outlining the theoretical approaches to public innovative activities performance along with the conceptual framework for system changes aimed at the development and realization of innovative policy.

Keywords: innovations; innovative policy; innovative development; knowledge economy.

Постановка проблеми. В розробках вітчизняних економістів акцент робиться здебільшого на удосконалення інституційного середовища інноваційної діяльності та розвиток законодавства. В той же час, на нашу думку, важливим є не стільки якість та наявність документів, як правильне формування державою ефективної системи відносин між учасниками інноваційної діяльності.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. На сьогоднішній день опубліковано чимало досліджень вітчизняних та зарубіжних економістів, присвячених питанням першочергового розвитку інноваційної діяльності та інтелектуальної власності. У різних аспектах ці проблеми розроблялися такими світовими вченими-економістами, як: Д. Белл [10], П. Друкер [11], Р. Інглегарт [14], Т. Стюарт [16], Е. Тоффлер [17], Ф. Фукуяма [12].

¹ Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine.

Важливі дослідження проблеми інтелектуальної власності здійснені такими відомими українськими вченими, як З. Варналій [1; 2], А. Гальчинський [3; 4], В. Геєць [4], В. Семиноженко [4], А. Чухно [9] тощо.

Метою дослідження є виявлення особливостей формування й ефективної реалізації інноваційного потенціалу національної економіки в процесі конвергенції України в світове співтовариство.

Основні результати дослідження. Перед початком промислової революції розрив між найбагатшими та найбіднішими регіонами світу складав приблизно 2:1. Сьогодні це ж відношення сягає 20:1. Розрив між найбагатшою та найбіднішою країною світу становить приблизно до 80:1 [8]. Протягом певного періоду часу деякі регіони – Західна Європа та Америка, а пізніше і Східна Азія, розвивалися швидкими темпами, в той час як розвиток інших регіонів був досить повільним, якщо він спостерігався взагалі. Часто країни впадали в застій після бурхливих періодів зростання. До середини ХХ ст. світ розділювався на невелику групу багатих країн та велику групу інших. Наступні десятиліття стали епохою колосального економічного зростання, що мало глобальний характер. Проте за виключенням небагатьох країн, переважно азійських, мало кому з бідних країн вдалося впевнено подолати розрив, що відділяв їх від розвинених країн. Завдяки тому, що в країнах, що досягли успіху, проживала величезна кількість населення, зокрема в Китаї, розвиток останніх десятиріч виявився досить суттєвим. Проте іншим країнам подібний ривок виявився не під силу. Основний принцип економіки сьогодення такий: «що ви виробляєте, таке місце і посядете». Спеціалізуючись на сировинних товарах, країна застрягне на периферії світової економіки і буде залишатися заручником світових цін на сировину, жити під владою малочисельної вітчизняної та світової еліти. Якщо ж країна зможе налагодити виробництво промислової продукції та інших сучасних товарів, що користуються попитом, перед нею відкриється можливість скоротити розрив з багатими країнами. В цьому випадку з'явиться можливість ефективно протистояти коливанням на світових ринках та замість репресивних інституцій, що відстоюють інтереси т.зв. еліти, побудувати інституції, яких потребує середній клас.

Глобалізація загострює цю дилему, оскільки вона полегшує потрапляння в «сировинний капкан». При виборі сировинної складової розвитку скоріш за все світовий поділ праці позбавить країну можливості виробництва чогось іншого.

У країнах – світових лідерах технологічного прогресу нині розвиваються галузі 5-ого та 6-ого технологічних укладів (табл. 1), тоді як наша країна застрягла на виробництві продукції переважно 3-ого технологічного укладу.

Виробляючи одну тисячну світового ВВП, експортуючи переважно сировину, мінеральні продукти та напівфабрикати, наша країна наразі не відіграє значної ролі у світовій економіці. Перспектива економічного прориву можлива за умови інтеграції в конкурентоспроможну західну цивілізацію [6].

У той же час, глобалізація різко збільшує винагороду за альтернативні стратегії, про що переконливо свідчить досвід Японії, Південної Кореї, Тайваню, Китаю. Держава, що зробила ставку на економічну диверсифікацію та спроможна стимулювати приватний сектор, може досягти таких темпів зростання, що були небачені в неглобалізованому світі.

Таблиця 1. Технологічні уклади світової економіки [6]

	Період	Технології, що переважають	Ядро технологічного укладу
1	1770–1830 рр.	Паровий двигун, текстильне виробництво	Текстильна промисловість, текстильне машинобудування, водяний двигун, виплавка чавуну і обробка заліза, будівництво каналів
2	1840–1880 рр.	Залізні дороги	Паровий двигун, вугільна промисловість, машино- та верстатобудування, чорна металургія, будівництво залізних доріг
3	1890–1930 рр.	Електроенергія	Електротехнічне і важке машинобудування, виробництво сталі, неорганічна хімія, важке озброєння, кораблебудування, лінії електропередач, стандартизація
4	1940–1980 рр.	Нафтохімія, автомобілебудування	Синтетичні матеріали, органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування, атомна енергетика, виробництво та переробка нафти
5	1990–2030 рр.	Інформаційні технології	Обчислювальна техніка, телекомунікації, робота будівництва, мікро-і оптиковолоконні технології, штучний інтелект, біотехнології, фармацевтика
6	2040–2080 рр.	Біотехнології, нанотехнології, інформаційні технології	Біотехнології, зокрема клітинна біологія; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фотоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; системи управління персоналом

При цьому варто розраховувати та залучати переважно власні кошти, адже зовнішнє фінансування – ненадійне джерело. Ще в 1930-ті рр. популярним був жарт, що закордонне фінансування подібне до парасольки, яку дають у користування з вимогою повернути її, коли почнеться дощ [15]. Фінансова глобалізація не зменшує, а навпаки посилює економічні цикли в ринкових економіках, що розвиваються, приводячи то до буму економічної активності, то до спаду.

Останні три десятиріччя рекордсменом росту став Китай, який зберігає контроль за капіталом, не дає волі зарубіжним фінансам та використовує політичні інструменти для економічного регулювання.

Як показує практика, країни, що відкрилися для міжнародних ринків капіталу, зіштовхуються з вищими ризиками, не отримуючи за них компенсацію у вигляді економічного зростання.

Шлях до економічного зростання та розвитку лежить через поступове накопичення можливостей у різних сферах – від навичок та технологій до суспільних інституцій. Глобалізація сама по собі не створює цих можливостей, вона просто дозволяє націям краще використовувати те, чим вони вже володіють. Саме тому країни, що найбільш успішно використовують всі переваги глобалізації, а наразі ними є східноазійські нації, розширюють свої вітчизняні потужності, перш ніж відкрити кордони та отримати усі переваги міжнародної конкуренції.

США, Європа, Сингапур та Японія відносяться до успішних економік. Протягом певного часу вони стали приблизно однаково багатими, проте пра-

вила, за якими вони працюють, ринки праці, корпоративне управління, анти-монопольна сфера, соціальне забезпечення населення та фінансова сфера в них суттєво відрізняються. Раз за разом журналісти та вчені проголошують одну з цих моделей прикладом великого успіху, що може бути запозичений і застосований іншими. В 1970-х рр. всезагальним улюбленцем були країни Скандинавії, у 1980-х рр. об'єктом для наслідування було проголошено Японію, у 1990-х рр. перевага надавалась моделі США, а наразі всі захоплено дивляться на Сингапур та Китай. Подібні тенденції не повинні ввести нас в оману, сама ідея про наявність переможця є сумнівною у світі, де країни настільки відрізняються одна від одної та мають різні погляди на майбутнє. Європейці, наприклад, а особливо скандинави, обрали впевненість в завтрашньому дні та меншу нерівність доходів порівняно з американцями, навіть усвідомлюючи, що за це доведеться платити більше податків.

Така кількість різних моделей приводить до розуміння того, що сучасні інституційні угоди, при всій їх багатоманітності, складають лише піднабір усього можливого діапазону потенційних інституційних можливостей. Сумнівно, щоб всі сучасні суспільства змогли вичерпати усі корисні інституційні варіанти, на які може опиратися здорова та енергійна економіка. Ми повинні зберігати здоровий скептицизм щодо того, який режим корпоративного управління, система соціального забезпечення чи трудове законодавство спроможні ефективно працювати в ринковій економіці. Найуспішніші суспільства майбутнього не будуть відбирати у самих себе можливість експерименту. Глобальна економіка, що визнає цінність та необхідність інституційної різноманітності, лише сприятиме подібним експериментам.

Зважаючи на динаміку світового розвитку, можна з високою ймовірністю передбачити, що в майбутньому будуть створюватися умови для фінансування глобальної інноваційної системи, основу якої становитиме інноваційний потенціал країн з високим рівнем інтелекту та розвитку інновацій. Адже сьогодні світ вийшов на постіндустріальну парадигму розвитку, коли конкурентоспроможність країн визначається розвитком інновацій та інформації, перевагами освіти, а не статичними факторами, пов'язаними із забезпеченістю матеріальними ресурсами, що були притаманні попереднім устроєм. У разі розвитку країни на індустріальній основі недостатніми сьогодні є навіть значні накопичення капіталу.

При цьому інновації ми розуміємо як використання в економічній діяльності нових ідей. Деякі з них можуть з'явитися в результаті роботи винахідників-одинаків або дослідницької активності груп на підприємствах чи в інших організаціях. Інновації можуть мати різний характер. Одні з них стосуються процесу виробництва та дозволяють знизити витрати на нього, інші призводять до зростання типів товару. Велика кількість інновацій потребує інвестицій, тому недостатність інвестицій часто стає проблемою інноваційного розвитку економіки. Зростання на основі інновацій призводить до перерозподілу ресурсів в ті сфери, де застосовуються нові методи виробництва та створюється новий продукт. Інноваційні пропозиції можуть виникнути в даній країні або бути завезеними з-за кордону, переважно після того, як вони довели свою ефективність. В країнах з низьким рівнем розвитку трансфер технології сягає

90% технологічного прогресу. Трансфер відбувається не лише в результаті інвестицій іноземних компаній в місцеві підприємства чи купівлю ліцензій. Важливим джерелом трансферу технологій є зовнішня торгівля, при чому як експорт, так і імпорт. Імпорт забезпечує вітчизняним підприємствам доступ до сучасного обладнання.

Оскільки кожна наступна інновація збільшує продуктивність факторів виробництва та корисність, пов'язану з використанням нових видів товарів, країни, що знаходяться на передових технологічних позиціях є лідерами по рівню доходів на душу населення. Трансфер технології робить можливим конвергенцію країн з низьким рівнем доходу до країн з вищим рівнем доходу. При цьому трансфер технології часто потребує менших фінансових та часових витрат, ніж завоювання нових технологічних рубежів.

Специфічні механізми зростання можуть забезпечити тимчасове прискорення темпів економічного зростання. Такі механізми різняться від країни до країни. Наприклад, система централізованого планування характеризувалась крайньою неефективністю використання факторів виробництва, що виявлялася в надзвичайній марнотратності та блокуванні перетоку ресурсів з одного сектору в інший. В деяких країнах відмітною рисою є низький відсоток працюючих серед осіб працездатного віку. Оскільки часто ці недоліки є досить суттєвими для країн, що розвиваються, їх усунення призводить до значних позитивних змін.

Для виходу на траєкторію стрімкого розвитку країні необхідно виробити правильну державну стратегію. Для цього одним з найбільш важливих завдань є цільова підтримка галузей — потенційних локомотивів економіки, здатних швидко створити робочі місця і нарощувати ВВП за рахунок експортозаміщення та створення конкурентних виробництв і зайняття сприятливих для нашої країни ніш у світовій економіці. При цьому, на нашу думку, основними критеріями мають бути максимальна додана вартість у виробленій продукції, мінімальна залежність від імпорту сировини та енергії з нестабільних джерел, як наприклад, Російська Федерація.

Для того, щоб перейти до категорії розвинених країн Україні слід розвиватися набагато швидшими темпами, ніж спостерігаються у розвинених країнах.

Крім забезпечення верховенства права та поваги до права власності, слід звести до мінімуму контакти бізнесу з чиновниками, зменшити кількість дозвільних документів: ліцензій, дозволів, довідок тощо. Потрібно чітко встановити терміни розгляду документів та список необхідних документів, що подаються в тому чи іншому випадку з чітким встановленням форм довідок. На нашу думку, слід максимально комп'ютеризувати дану сферу і там, де можливо, використовувати електронну подачу документів та електронні реєстри.

Варто також встановити економічні бар'єри для витратних виробництв та стимули для нових ефективних підприємств. Можлива схема компенсації витрат тим підприємствам, що створюють робочі місця та підвищують ефективність виробництва. В той же час, державні інвестиції мають бути мінімальними, адже немає ефективнішого інвестора за приватний сектор. Важливим напрямком є демонополізація виробництва. Олігархічний бізнес

має бути позбавлений права використовувати державні монополії та органи державної влади для того, щоб робити нерентабельним бізнес конкурентів. Власники бізнесу мають займатися підвищенням його конкурентності та ефективності.

Протягом 2005–2012 рр. інноваційний розвиток промисловості України відзначався нестабільністю. У докризовий період рівень інноваційної активності підприємств був найвищим у 2007 році. Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2007 р., порівняно з 2005 р. збільшилася на 23,3%, а їх частка в загальній кількості промислових підприємств – з 11,9% до 14,2% [7, 7]. На стан інноваційної сфери України руйнівний вплив мала світова фінансова криза 2008–2009 років. Головною рушійною силою відновлення інноваційних процесів стала реалізація у 2010–2012 рр. заходів державної політики, орієнтованих на підтримку інновацій. Кількість інноваційно активних підприємств в цей час знову почала зростати. У 2010 р. вона досягала 13,8%, тоді як у 2012 вже 17,4% від загальної кількості підприємств. В той же час, незважаючи на певну позитивну динаміку, в Україні показники інноваційного розвитку значно відстають від аналогічних світових показників. Так, у провідних країнах – США, Великобританії, Франції, Японії – частка інноваційно активних підприємств коливається в межах 70–80%. В Україні ж кошти, спрямовані на інновації, головним чином витрачаються на придбання обладнання, машин, устаткування та програмного забезпечення – 70% коштів, і лише близько 10% – на виконання науково-дослідних робіт.

Щодо фінансування інновацій, то основним джерелом, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств, частка яких в загальному обсязі в 2013 р. склала майже 73%, за рахунок залучених кредитів було профінансовано лише 14%, незначними є частки фінансування з державного та місцевих бюджетів (0,2%) та за рахунок залучення інвесторів (13%) [5].

Для розвитку інноваційної сфери важливим є створення сприятливого інноваційного середовища, яке вимірюється за допомогою індексів. Україна згадується в кількох доповідях і за глобальним індексом конкурентоспроможності посідає 73-тє місце з 144 країн, а за кількістю балів наша країна поступається не лише розвиненим країнам світу, а й більшості країн СНД. Відповідно до даних звіту ВЕФ, Україна в 2012 р. за субіндексом «інновації» посіла 71-ше місце з 144 країн світу [13].

Показником, що демонструє здатність країни використовувати для економічного розвитку знання, є індекс економіки знань, що складається Світовим банком. Цей індекс визначає результативність науково-технологічної сфери та формується з 4 складових: економічний і інституційний режим для інновацій, інноваційна система, освіта та професійні навички населення, інформаційно-комунікаційна інфраструктура. Згідно статистики Світового банку Україна, у 2012 р. посіла 56-ше місце з 145 країн світу. Низькі позиції наша країна посідала за такими складовими, як економічні стимули та інституції (93-тє місце), інформаційні та комунікаційні технології (77-ме місце), інноваційна система (59-тє місце). Відносно високі позиції наша країна посіла за субіндексом «освіта та кадри» (21-ше місце), що говорить про наявний високий кадровий потенціал, високий рівень середньої та вищої освіти.

Здатність країни створювати сприятливе середовище для інновацій оцінюється за допомогою глобального індексу інновацій. У 2014 р. наша країна за глобальним індексом інновацій посіла 63-тє місце з 142 країн світу, піднявшись на 8 пунктів порівняно з 2013 роком [13]. Для вироблення рекомендацій щодо покращення інновацій важливим є окреслення основних чинників, що впливають на інноваційний розвиток України. Аналіз складових індексу інновацій дозволяє проаналізувати проблемні місця окремих країн. Так, інноваційному розвитку України заважають низька якість державного управління, регуляторного контролю, недотримання принципу верховенства права, несприятливе бізнес-середовище, складний режим створення та припинення діяльності підприємства, недостатня ефективність виробництв та високі витрати енергії, недостатній рівень конкуренції на внутрішньому ринку.

Здатність забезпечувати економічний розвиток за допомогою знань в Україні за 10-бальною шкалою оцінено в 5,73 бала, в той час як Польщі – 7,41, в Болгарії – 6,8, Угорщині – 8,02, Чехії – 8,14 [7, 10].

Згідно з висновками експертів, що проводили дослідження, інноваційна діяльність в Україні потребує таких кроків, як зміцнення зв'язків між університетами, науково-дослідними інститутами та бізнесом, розвиток венчурного інвестування, застосування інформаційних технологій, створення інноваційної структури тощо. Наявність високоосвічених наукових кадрів вказує на те, що Україна може створити інноваційну модель економіки, проте на даний момент продовжує розвиватися, не використовуючи наявний інноваційний потенціал.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасній світовій економіці основою стабільності та розвитку є гнучкість національних економічних систем, їх спроможність до швидкої адаптації та змін умов діяльності. Основою для створення, підтримання та укріплення такої стабільності є висока інноваційна спроможність системи. В світі формується новий перспективний напрямок економічних досліджень в рамках ендогенного підходу до взаємозв'язку між економічною та технологічною політикою. Створення інноваційної економіки на базі інтелектуальних інституцій з постійним накопиченням постіндустріальних цінностей у чітко визначених пріоритетах є цілком реальним для України. Ситуацію в науковій сфері потрібно докорінно змінювати, адже після розпаду Радянського союзу та значного скорочення асигнувань на науку відбулося катастрофічне скорочення наукових програм та досліджень, зниження престижності наукової роботи та скорочення науковців. При чому найбільш загрозливим є навіть не кількісне, а якісне скорочення наукових кадрів. За 1991–1999 рр. кількість винаходів зменшилась у 8 разів, тобто набагато більше, ніж обсяг ВВП та промислової продукції. В той же час, слід відзначити, що основною причиною згорання наукової діяльності є непотрібність результатів. Низький попит на розробки та скорочення кількості інноваційних підприємств свідчить, насамперед, про відсутність справжнього ринкового середовища в нашій країні. У країнах з високим рівнем ринкової конкуренції попит на інновації постійно зростає, що ми можемо спостерігати не лише на прикладі розвинених країн, а й багатьох країн, що розвиваються.

1. Актуальні проблеми стратегії розвитку України: Регіональний вимір: Наук. збірник / Ред. кол. З.С. Варналій та ін.; Національний Ін-т стратегічних досліджень Президента України. Закарпатський філіал. – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2003. – 91 с.
2. *Варналій З.С., Гармашова О.П.* Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення: Монографія. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.
3. *Гальчинський А.С.* Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного прогресу. – К., 2001. – 320 с.
4. *Гальчинський А.С., Гесць В., Семиноженко В.* Україна: наука та інноваційний розвиток. – К., 1997. – 175 с.
5. Джерела фінансування інноваційної діяльності // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
6. *Єрохін С.* Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України // Економічний часопис – XXI. – 2006. – №1–2 // soskin.info.
7. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України: Аналіт. доп. / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, А.В. Шевченко та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2014. – 152 с.
8. *Родрик Д.* Парадокс глобалізації: демократія і майбутнє мирової економіки / Пер. с англ. Н. Эдельмана; Под науч. ред. А. Смирнова. – М.: Институт Гайдара, 2014. – 576 с.
9. *Чухно А.А.* Твори: У 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2. Інформаційна постіндустріальна економіка. Теорія і практика. – 512 с.
10. *Bell, D.* (1973). *The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting.* N.Y.: Basic Books.
11. *Drucker, P.* (2002). *Managing in the Next Society.* Butterworth-Heinemann.
12. *Fukuyama, F.* (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century.*
13. Global Innovation Index // The Global Innovation Index 2014 // www.globalinnovationindex.org.
14. *Inglehart, R.F.* (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence,* Cambridge University Press.
15. *Reinert, E.S.* (2008). *How Rich Countries Got Rich, and Why Poor Countries Stay Poor.* Paperback – Public Affairs.
16. *Stewart, T.A.* (1997). *Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations.* N.Y.-L., Doubleday / Currency.
17. *Toffler, A., Toffler, H.* (1995). *Creating a New Civilization: The Politics of the Third Wave.* Turner Pub. 112 p.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2015.